

1.01
Prejeto 24. 4. 2010

UDK 796.073:323 (497.1)"1989"

Aleš Šafarič*

Od nogometne tekme do »mitinga resnice«

IZVLEČEK

Avtor članka na podlagi raziskovanja slovenskih in jugoslovanskih časopisov, ustnih virov in literature prikazuje, kakšno vlogo so imeli navijači nogometnih klubov ljubljanske Olimpije in beograjske Crvene zvezde ob prvenstveni tekmi novembra 1989, ko je Sloveniji grozila nevarnost izvedbe t. i. mitinga resnice.

Ključne besede: »miting resnice«, navijači, »akcija Sever«, nogomet, Olimpija, Crvena zvezda, nacionalizem, slovenska milica (policija)

ABSTRACT

FROM A FOOTBALL GAME TO THE »RALLY OF TRUTH«

On the basis of the research of Slovenian and Yugoslav newspapers, oral sources and literature, the author of the following article depicts the role of the supporters of the football clubs of Olimpija from Ljubljana and Crvena zvezda from Belgrade at the championship game in November 1989, when the danger of the »Rally of Truth« in Slovenia was imminent.

Key words: »Rally of Truth«, supporters, »North«, football, Olimpija, Crvena zvezda, nationalism, Slovenian militia (police)

* Univ. dipl. zgodovinar in politolog, študent podiplomskega študija zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani; e-naslov: ales.safaric@gmail.com

Nogometni klub Olimpija, ki je od sezone 1964/65 pa do leta 1984 polnih devetnajst let tekmoval v jugoslovanski prvi zvezni nogometni ligi (1. ZNL), se je vanjo ponovno vrnil s sezono 1989/90, ravno v času, ko so Jugoslavijo pretresale pomembne družbenopolitične spremembe in nenehno rastoče mednacionalne napetosti. S smrtjo Josipa Broza - Tita leta 1980 so na plan postopoma privrele vse nakopičene težave, ki so se nanašale na gospodarstvo, kosovsko vprašanje, vprašanje ureditve federacije in znotrajpartijskih sporov. Osemdeseta leta je državo tako pretresala neprekinjena kriza, ki so jo poleg že tradicionalnih hrvaško-srbskih napetosti zaznamovali še vse ostrejši spori med slovensko in srbsko oblastjo. Kriza se je stopnjevala še posebej od druge polovice desetletja dalje in dosegla svoj vrhunec v začetku devetdesetih let.

Slovensko-srbsko razhajanje je bilo v temelju posledica dveh različnih, nasprotujočih si pogledov na ureditev in delovanje jugoslovanske federativne države, vzrok temu pa je bil v veliki meri kosovsko vprašanje. Rešitev za dogajanje v Socialistični avtonomni pokrajini (SAP) Kosovo je srbsko partijsko vodstvo, na čelu s Slobodanom Miloševićem, videlo v odpravi njene avtonomije, ki ji jo je zagotavljala ustava iz leta 1974, za kar pa je bila posledično potrebna tudi sprememba ureditve celotne Jugoslavije. Milošević, ki je kosovsko vprašanje izkoristil za svoj politični vzpon, je to odkrito začel zahtevati od septembra 1987¹ in za doseg svojih ciljev izkoristil t. i. mitinge. To so bila množična zborovanja, pri katerih je šlo tudi za t. i. protibirokratsko revolucijo, s katerimi je leta 1988 zamenjal politično vodstvo v Vojvodini in januarja naslednje leto še črnogorsko vodstvo ter s tem v državi vzpostavil dva bloka, Miloševićevega, ki je že kazal zasnovo »memorandumske Velike Srbije«,² in slovenskega, ki so ga zaznamovali pospešen proces demokratizacije, opuščanje partijskega monopola in nastajanje pravega političnega večstrankarstva.

Kot posledica zelo pestrega dogajanja in številnih sprememb v celotni federaciji leta 1989 se je resna grožnja, povezana z organizacijo mitinga - potem ko jih je bilo po vsej Srbiji in Črni gori ter tudi na Hrvaškem (Knin) in v Bosni in Hercegovini (Bosanski Petrovac, Titov Drvar) skupaj izvedenih več kot 60, na njih pa je sodelovalo več kot 3 milijone ljudi -,³ pojavila tudi v Sloveniji. Povod za to je bilo zborovanje v podporo kosovskim rudarjem, ki so stakali zaradi odpravljanja avtonomije pokrajine. Potekalo je 27. februarja v Cankarjevem domu pod naslovom Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu, njegove posledice pa so pomembno vplivale na različna področja družbenega življenja. Za slovensko notranjepolitično dogajanje je bilo zborovanje prelomen dogodek za strankarstvo, »saj je opozicija dobila »domovinsko« pravico v slovenskem političnem prostoru«,⁴ na medrepubliški ravni pa je povzročilo prekinitev političnih in gospodarskih odnosov med Slovenijo in Srbijo. Srbija je proti Sloveniji uvedla gospodarsko vojno,

1 Zdenko Čepič: Mitingaško utrjevanje Miloševićeve oblasti. V: Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992, Ljubljana 2005 (dalje Slovenska novejša zgodovina), str. 1180.

2 Po Memorandumu Srbske akademije znanosti in umetnosti (SANU), ki je bil objavljen leta 1986 in ga je za idejno podlago svoje politike vzel tudi Milošević, naj bi bila Srbija razbita na tri dele, pri čemer naj bi bili Srbi v pokrajinah in republikah, kjer so bili v manjšini, hudo ogroženi in izpostavljeni tihi asimilaciji.

3 Božo Repe: Jutri je nov dan. Ljubljana 2002 (dalje Repe, Jutri je nov dan), str. 37.

4 Zdenko Čepič: Dialog med oblastjo in opozicijo. V: Slovenska novejša zgodovina, str. 1200.

ki se je nato le še stopnjevala s sprejetjem ustavnih amandmajev k slovenski ustavi (september 1989) in po pozivu RK SZDL Srbije k bojkotu Slovenije (december 1989). To je povzročilo, da »od začetka leta 1989 jugoslovanski trg dejansko ni več deloval kot celota«. ⁵ Marca istega leta je s spremembo srbske republiške ustave, ki je odvzela pristojnosti Kosovu in Vojvodini ter s tem posegla v federativno ureditev jugoslovanske države, prišlo tudi do konca pravnega reda v državi. ⁶

Prve zelo resne grožnje z izvedbo mitinga v Sloveniji so se pojavile že manj kot mesec dni po zborovanju v Cankarjevemu domu. Miting je bil namreč napovedan za 25. marec 1989, nanj pa so se slovenski varnostni organi pripravili in tri dni pred tem izdelali prvi republiški Načrt operativnih ukrepov za preprečevanje mitinga na območju SR Slovenije, ki je izhajal iz domneve, da ga slovenski organi ne bodo dovolili, a je hkrati pri tem računal, da udeleženci tega ne bodo upoštevali. Čeprav je bil miting nato odpovedan, se grožnja ni zmanjšala kot tudi ne varnostni ukrepi organov za notranje zadeve, ki so, nasprotno, še povečali svoje aktivnosti - aprila so izdali gradivo o dodatnih ukrepih za preprečitev mitinga in pozornost posvetili zbiranju obvestil o pripravah na miting med prebivalci Slovenije ter o morebitnem protimitingu Slovencev in Albancev. ⁷

Z iskanjem potencialnih žarišč in konfliktnih jeder se je poleg milice ukvarjala tudi slovenska služba državne varnosti (SDV), ki je, potem ko je že leta 1982 prešela Albance v Sloveniji, leta 1989 enako storila tudi za državljane srbske narodnosti, tako da so »na koncu vedeli za vsakega Albanca in Srba, ki je nacionalistično izstopal«. ⁸ Odkrili so več potencialnih žarišč po Sloveniji, na katera so pobude za ustvarjanje konfliktnih jeder prihajale iz Srbije. Izjema je bila Ljubljana, kjer je skupina, ki so jo sestavljali srbski intelektualci, skupaj z vojaškim vrhom, pripadniki vojaške varnostne službe in posamezniki, združenimi v Zvezi za ohranjanje enakopravnosti državljanov, razmišljala samostojno in naj udeležencem mitinga ne bi dajala kake posebne podpore. Po drugi strani pa je bila v tesnem stiku z vodstvom protiobveščevalne službe JLA, zaradi česar je bilo nekoliko bolj napeto tudi v nekaterih ljubljanskih naseljih. ⁹ Napetosti v posameznih ljubljanskih naseljih so zaznavali tudi v milici, vendar pa večjih mednacionalnih ali nacionalističnih izgrediv ni bilo. Ker je bilo izgrediv tudi malo, jih niti ni bilo moč zaznati pri letni statistični obdelavi skupnega števila kršitev javnega reda in miru v Sloveniji. ¹⁰ Kljub tem odkritim potencialno nevarnim skupinam prebivalcev srbske narodnosti, živečih v Sloveniji, ki so bile naklonjene mitingu, pa v Sloveniji ni bilo skupine, ki bi hotela samostojno oziroma z udeleženci od drugod organizirati miting. Ta bi lahko bil po ugotovitvah slovenske SDV le »uvožen« s strani skupin, ki bi prišle iz Srbije in deloma drugih jugoslovanskih republik, pri čemer bi organizatorji dobili finančno, materialno in moralno podporo tako srbskega politič-

⁵ Repe, Jutri je nov dan, str. 141.

⁶ Božo Repe: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija). Ljubljana 2003, str. 41.

⁷ Pavle Čelik: Zakonitost in legitimnost delovanja milice : neobjavljen referat ob 20. obletnici akcije Sever, osebni arhiv pisca.

⁸ Janez Piber, takratni načelnik službe za analitiko v upravi Službe državne varnosti RSNZ SR Slovenije. V: Anton Bukovnik: Sever. Ljubljana 2002 (dalje Bukovnik, Sever), str. 188.

⁹ Prav tam, 188-189.

¹⁰ Pavle Čelik: Kršitve javnega reda in miru v Sloveniji v letih 1987-1996. V: Revija za kriminologijo in kriminologijo, 1997, št. 4, str. 420-425.

nega vodstva kot tudi srbske SDV, Uprave Službe državne varnosti Zveznega sekretariata za notranje zadeve in varnostnih organov JLA, ki so zbirali podatke o razmerah v Sloveniji in o podpori mitingu.¹¹

Stopnja varnostne ogroženosti Slovenije je začela močno naraščati proti koncu leta, ko se je približeval 1. december, dan, na katerega je združenje za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo in v Metohijo Božur napovedovalo velik miting resnice ali »srečanje za novo obrambo pred šiptarskim fašizmom«. ¹² Četudi po njihovih trditvah v Slovenijo niso prihajali, da bi zrušili slovensko vodstvo, temveč so slovenskemu narodu le želeli »razkriti resnico o nekaterih slovenskih voditeljih, ki nenehno širijo laži o Kosovu in podpirajo albanske nacionaliste in separatiste«, ¹³ je dejstvo, da je cilj mitinga ostajal enak kot pri drugih mitingih po državi, to je izvedba t. i. protibirokratske revolucije. Z njo so želeli sprožiti konflikt takih razsežnosti, da bi se v republiki lahko razglasile izredne razmere, zaradi česar bi posredovala JLA, ¹⁴ posledično pa bi nato lahko zamenjali slovensko vodstvo.

Po intenzivnem izmenjavanju mnenj nasprotnikov in organizatorjev mitinga v medijih novembra sta ključen trenutek pomenili najprej odločitev Mestnega sekretariata za notranje zadeve Ljubljana 20. februarja, da ne izda dovoljenja za miting v Ljubljani, in nato odločitev Izvršnega sveta SR Slovenije 27. februarja, da zaradi vztrajanja udeležencev mitinga pri tem, da bodo prišli v Ljubljano, ne dovoli izvedbe mitinga. Izpolnitev te naloge so naložili Republiškem sekretariatu za notranje zadeve (RSNZ), ki jo je tudi izpeljal.

V to ozračje vse večje napetosti v družbi in politiki je svoj delež prispevala tudi za 11. november 1989 napovedana tekma jugoslovanske prve zvezne nogometne lige (1. ZNL) med ljubljansko Olimpijo in beograjsko Crveno zvezdo, za katero je bilo že v začetku jasno, da bo le stežka ostala znotraj športnega okvirja in se izognila aktualnemu družbenopolitičnemu dogajanju.ocene, kako globoko lahko vanj »zabrede«, so se razlikovale, vsem pa je bilo skupno, da bo šlo za tekmo visokega tveganja. Mnenja, ali bi ob tej priložnosti lahko hkrati prišlo tudi do izvedbe (pomanjšanega) mitinga oziroma večjih neredov, ki bi presegali sicer v Jugoslaviji vse pogostejše in nasilnejše navijaške spopade, so bila deljena, a če pri oceni varnostnega tveganja damo prednost varnostnim organom, ki so bili z dogajanjem nedvomno najbolj seznanjeni, je ta možnost obstajala.

Poleg že splošno orisanega stanja v državi je za boljše razumevanje tega dogodka treba poznati tudi ožje okoliščine in dejavnike, ki so vplivali nanj. Če pustimo ob strani beograjske navijače, Delije, ki so sloveli kot ena največjih in najnasilnejših ter tudi zelo prosrbsko usmerjenih jugoslovanskih navijaških skupin, ¹⁵ s številnimi privrženci po celotni državi, potem gre pri tem v prvi vrsti za

¹¹ Janez Piber: Služba državne varnosti in akcija »Sever«. V: Varstvoslovje : revija za teorijo in prakso varstvoslovja, 2010, št. 1, str. 116-119.

¹² Dnevnik, 9. 11. 1989, str. 17, »Miting bo!«.

¹³ Dnevnik, 14. 11. 1989, str. 2, Slovenci »morajo« sprevideti.

¹⁴ Za posredovanje v Ljubljani ob morebitnih neredih se je že nekaj let pred tem usposabljala tudi enota za protiatomsko, biološko in kemično obrambo, ki je bila nastanjena v vojašnici Bela krajina v Črnomlju.

¹⁵ O pojavu navijaštva v Jugoslaviji in nasploh obstoja številno pisno, slikovno in videogradivo, od poljudnih del posameznikov do strokovnih študij na primeru posameznih navijaških skupin. Več o dogajanju v Jugoslaviji gl. Dougie Brimson: Nogometno nasilje u Evropi. Zagreb 2006; Dražen Lalič: Torcida. Zagreb 1993; Franklin Foer: Nogomet od Arkana do Berlusconi. Mengeš 2005; Srđan Vrcan: Nogomet - politika - nasilje. Zagreb 2003; Snežana Joksimović idr.: Mladi i neformalne grupe. Beograd 1988; Željko Buzov idr.: Navijačko pleme. V: Pitanja, posebna izdaja, 1989, št. 1.

prikaz navijaškega okolja v Ljubljani in nasploh v Jugoslaviji in pa z njim povezano vprašanje nacionalizma.

Nogometno občinstvo je bilo tako rekoč v vsej zgodovini obstoja nogometa vedno bolj ali manj aktivno udeleženo pri tem dogodku. Navijanje, skandiranje in občasni neredi so bili stalnica in jih ni bilo mogoče preprečiti, toda svoj pravi »razcvet« oziroma preskok na novo raven je navijaštvo v Jugoslaviji in v Evropi nasploh doživelo v osemdesetih letih. Nekako do sredine tega desetletja se je namreč končal proces, ki se je v nekaterih delih Jugoslavije začel že v drugi polovici sedemdesetih let in ki je prinesel »nov tip navijačev«. ¹⁶ Slednji so delovali v okviru navijaških skupin, ki so se oblikovale po številnih mestih nekdanje Jugoslavije, tudi v Ljubljani. Verjetno najpomembnejša novost teh navijačev je bila, da niso več želeli biti le dvanajsti igralec na tekmi, temveč prvi, glavni nosilec dogajanja, zaradi česar se je izoblikovala svojevrstna subkultura, ki je segala tudi prek meja. Navijači so izoblikovali tako rekoč svoj svet - s svojimi pravili, simboli in vedenjem -, ki je bil vsem skupen in katerega so mnogokrat »pravilno« razumeli le oni, medtem ko je bil v obči javnosti pogostokrat napačno interpretiran. Nasilje ni bilo prispevek tega novega gibanja, saj je obstajalo že prej, temveč je sedaj le postalo obvezna sestavina rituala, »del imidža, simbolično in dejansko«. ¹⁷ Podobno simboliko je, vsaj do zadnjih nekaj let pred razpadom države, v veliki meri odigral tudi nacionalizem, kajti ta je bil le ena izmed posebnosti, ki so jo mladi lahko uporabili za homogenizacijo lastne skupine in hkrati ločevanje od drugih, kar mu je hkrati dajalo funkcijo povoda za medsebojna obračunavanja navijačev.

Tem spremembam je, v seveda mnogo manjšem obsegu, sledila tudi Ljubljana. Od leta 1985 je milica začela opozarjati na vse bolj neprimerno vedenje (šovinistična gesla proti nasprotujoči ekipi, metanje predmetov na igrišče, posamezna obračunavanja z gostujočimi navijači itd.) dela navijačev klubov Olimpija. Pozornost je bila usmerjena predvsem na košarkarske in hokejske tekme, na katerih je morala nekajkrat fizično posredovati in izprazniti del ali kar celotno tribuno v dvorani. ¹⁸ Glavni povzročitelj teh incidentov je bila skupina stalnih navijačev, kot so jih imenovali v milici (zaradi prostega vstopa na tekme so jih imenovali tudi privilegirani navijači).

Vendar pa hokejski, košarkarski in nogometni navijači niso bili nujno isti. Ni šlo za iste skupine, čeprav so nekateri spremljali več vrst športa. Tako je bolj kot za seliteve navijačev med različnimi vrstami športa šlo za številčno rast celotne skupine navijačev, ki je največje število dobila ob ponovnem vstopu Olimpije v 1. ZNL, ko je po podatkih milice, ki je navijače legitimirala ob športnih tekmah v Tivoliju in na stadionu, štela skoraj 300 oseb. Med njimi je bilo približno polovica mladoletnikov oziroma tudi otrok, medtem ko so bili ostali po večini stari do 25 let. V splošnem je šlo za učence srednjih in osnovnih šol, nekaj deset pa je bilo delavcev

¹⁶ Novi tip navijačev se od starega razlikuje po zmanjšanju povprečne starosti navijača le na 15 do 19 let, v ospredju zanimanja ni več igra in rezultat, temveč se ves čas stoji in navija, pripadnost navijaški skupini je vse pomembnejša itd. Več v Benjamin Perasovič: Novo, apokaliptično urbano pleme. V: Naši razgledi, 1992, št. 16 (dalje Perasovič, Novo, apokaliptično urbano pleme), str. 523-524; Srđan Vrcan: Nogomet - politika - nasilje. Zagreb 2003, str. 93-97.

¹⁷ Perasovič: Novo, apokaliptično urbano pleme, str. 524.

¹⁸ Več o posameznih incidentih v: Pavle Čelik: Policija, demonstracije, oblast : ljubljanski nemiri v zadnjih treh desetletjih. Ljubljana 1994 (dalje Čelik, Policija, demonstracije, oblast), str. 103-106, 154-158; Colski časnik, 29. 12. 1991, str. 14, Moč policije je v tem, da prizna svoje napake.

in študentov. Na hokej so večinoma hodili litostrojski vajenci oziroma učenci šolskega centra Litostroj in v Litostroju zaposleni delavci, medtem ko je bilo na nogometu navijaško občinstvo bolj heterogeno, in so ga sestavljali v glavnem učenci t. i. poklicnih šol, nekaj srednješolcev in študentov ter delavcev, od katerih jih je bila večina, tako kot pri hokeju, delavcev Litostroja. Prihajali so zlasti iz Ljubljane, okoli petdeset pa jih je prihajalo tudi iz drugih mest, na primer iz Kamnika, Domžal, Škofje Loke, Vrhnike, Kranja, Trbovelj itd. Nekaj deset jih je bilo milici že prej znanih zaradi različnih kršitev javnega reda in miru na raznih glasbenih prireditvah v Ljubljani ali zaradi obračunavanja med različnimi skupinami mladih.¹⁹

Začetki skupine navijačev, ki je navijala na nogometnih tekmah Olimpije, segajo v sezono 1987/88, ko se je Olimpija uvrstila v 2. zvezno nogometno ligo - zahod. Sprva je šlo le za dogovor skupine mladih s trenerjem in Petrom Amerškom, da jim slednja omogočita prost vstop na tekmo, nakar je z uspehi kluba in vse bližje ponovno uvrstitvijo v 1. ZNL skupina začela številčno in organizacijsko rasti. Prvi, ki so sicer kot skupina začeli navijati, so bili Zagorjani (okoli 30 oseb), katerim so se nato priključili Ljubljančani. Med njimi je kmalu prišlo do spora, iz katerega so kot »zmagovalci« izšli Ljubljančani, ki so prevzeli vodilno vlogo na tribuni, dali so delati članske izkaznice in se z milico dogovorili, da so dobili svoj prostor na tribuni. To je bil sprva del na severni tribuni, za okoli 200 ljudi in je bil od ostalih delov tribune ločen z ograjo, nakar se je skupina postopoma, po več selitvah, leta 1990 ustalila na vzhodni tribuni za golom (sektor E), ki so jo tudi ogradili z ograjo in ji dodelili lasten vhod, s čimer so preprečili (brezplačno) prehajanje ljudi z njihovega sektorja na druge sektorje in hkrati milici omogočili lažje delo pri zagotavljanju reda in miru.²⁰

Čeprav v Sloveniji ni bilo kakšnih resnih nacionalističnih izgrede, bolj ali manj je šlo le za izgrede posameznikov proti JLA, vojakom, vojašnicam, so se z zaostrovanjem političnih in mednacionalnih napetosti te zagotovo dotaknile tudi navijačev. Toda vsaj pri večini po mnenju Mirana Cvetka²¹ nacionalizem na navijače Olimpije ni nič bolj vplival kot na druge prebivalce. To seveda ne pomeni, da navijanje ni bilo prežeto tudi z nacionalističnimi/političnimi gesli in petjem, še posebej v primerih, ko so se igrale tekme s srbskimi klubi, a kako jih je posameznik razumel, je bilo odvisno predvsem od njega. Navijačem je pri tem šlo večinoma le za način provokacije nasprotnih navijačev, v prvi vrsti navijačev Partizana in Crvene zvezde, katerim se je tudi v Ljubljani zelo težko konkuriralo tako po številčnosti kot glasnosti in morebitnem fizičnem obračunu. Zato je tak način provokacije ostajal bolj ali manj edini način, kako doseči zadovoljstvo. Temu večje pozornosti niso posvečali niti varuhi reda in miru, ki nacionalističnih vzklikanj niso razumeli v nekem »resnem, nevarnem« smislu, temveč bolj ali manj kot del športnega dogodka in za to tudi niso kaznovali oziroma preganjali navijačev. Bolj so milico

¹⁹ Pavle Čelik: Skupina stalnih navijačev športnih klubov Olimpije z varnostne plati. V: Jugoslovansko posvetovanje Nasilje in šport = Nasilje i sport. Gozd Martuljek, Ljubljana 1983, str. 32-34; pogovor avtorja članka s Pavlom Čelikom, takratnim načelnikom Inšpektorata milice uprave za notranje zadeve Ljubljana mesto.

²⁰ Povzeto po pogovoru avtorja članka z Miranom Cvetkom, enim izmed takratnih nogometnih navijačev Olimpije in vodjem navijaške skupine Green Dragons v letih 1997-2003.

²¹ Prav tam.

zanimali morebitni neredi in fizični spopadi, medtem ko je bil po mnenju Čelika nacionalizem pri navijačih »vprašljiv« in so ga dopuščali, saj »malo nacionalizma mora biti, da se ve, kdo je Slovenec in kdo Srb, Hrvat«.22

Je pa nacionalizem večjo vlogo v zadnjih letih pred razpadom države odigral pri drugih jugoslovanskih navijaških skupinah, pri čemer so vodili hrvaški navijači. Predvsem slednji so namreč, če nekoliko poenostavimo, zaradi vse večjih družbenopolitičnih zaostrovanj med Srbi in Hrvati, začasno pozabili na medsebojno rivalstvo in v ospredje potisnili skupen »boj« proti navijačem srbskih klubov. Posledice teh sprememb so se pokazale tudi v Ljubljani, saj so ob gostovanju srbskih klubov, predvsem največjih dveh iz Beograda, poleg njihovih navijačev v slovensko prestolnico prišle tudi manjše skupine hrvaških navijačev iz Zagreba, Reke in Splita. Tem je bil glavni namen prihoda obračun s srbskimi navijači, ne pa tudi s slovenskimi, kljub temu da so nekateri (npr. splitske torcide) ob gostovanju lastnega kluba v Ljubljani prišli v navzkriž z domačini. Pri tem je sicer treba dodati, da ti navijači nato niso aktivno sodelovali na samih tekmah, po navadi si jih niso niti ogledali, z izjemo reške navijaške skupine Armada, ki je z ljubljanskimi green dragonsi (navijaška skupina ljubljanske Olimpije, ustanovljena leta 1988) stkala trdnejše vezi, tako da sta bili na primer na tekmi z beograjskim Partizanom marca 1990 v Ljubljani obe skupini skupaj, na isti tribuni za golom in s transparenti.

Kako pomembno vlogo je narodnost v tem obdobju igrala vsaj pri delu hrvaških navijačev, nazorno pokaže njihovo dejanje na tekmi v Zagrebu med Dinamom in Olimpijo leta 1990, ko so ljubljanske navijače presenetili s skandiranjem Olimpija, Olimpija ... in nato Slovenija, Slovenija ..., nakar so jim gostje odgovorili v enakem slogu z Dinamo in Hrvatska. Je pa pri tej tekmi treba opomniti, da hrvaška milica kljub temu očitnemu izkazu naklonjenosti po koncu tekme gostujočim navijačem ni dovolila odhoda na železniško postajo peš, temveč jih je tja prepeljala v maricah.

Miran Cvetko vzrok za to »naklonjenost« hrvaških navijačev vidi v več dejavnikih, namreč green dragonsi so kot majhna skupina le stežka konkurirali tem mnogo večjim skupinam na katerem koli področju, so pa zato kljub vsemu pokazali pogum priti v vsa gostujoča mesta, kjer niso izzivali domačinov, so pa fanatično vso tekmo navijali (četudi se jih ni nič slišalo) in ne nazadnje, kot že omenjeno, preprosto niso bili Srbi.23

Nogometna tekma Olimpija - Crvena zvezda v Ljubljani

Prvenstvena tekma med ljubljanskim in beograjskim klubom 11. novembra 1989 je ne le sovpadala z vse bolj napetim ozračjem, ki ga je povzročal napovedan miting resnice, temveč je nanj vplivala vse prej kot pomirjujoče. Nogometna zveza Jugoslavije (NZJ) je tekmo označila za tekmo »visokega tveganja«, kar zaradi takratnih političnih in družbenih razmer zagotovo tudi bila, vprašanje pa se postavlja, ali je bilo realno pričakovati, da bi lahko prestopila ta okvir in prerasla v širšo politično manifestacijo Srbov po zgledu podobnih javnih shodov oziroma mitingov, ki so potekali drugod po državi. Namreč medtem ko so si bile vse

22 Pogovor avtorja članka s Pavlom Čelikom.

23 Razgovor avtorja članka z Miranom Cvetkom.

vpletene strani - navijači, širša javnost in milica oziroma republiške oblasti - enotne v tem, da bo na dan tekme »vroče«, da se bo nemogoče izogniti vsaj posameznim incidentom in da lahko športni dogodek zasenčijo tudi politični izpadi, je bilo konkretno mnenje »sodelujočih« o tem različno.

Green dragonsi, vsaj kot skupina, po mnenju Cvetka o morebitnem mitingu niso razmišljali, bilo je sicer čutiti napetost, toda ta je bila predvsem posledica ugleda tekme, ki že nekaj let ni gostoval v Ljubljani in ki je imel za seboj znane in številčne navijače, preprosto je bil zanje to »veledogodek«.24

Slovenska milica oziroma RSNZ Slovenije sta na drugi strani na zadevo gledala širše, iz drugega zornega kota in z več informacijami ter z glavno nalogo: zagotoviti red in mir. Inšpektorat milice uprave za notranje zadeve Ljubljana mesto (IM UNZ Ljubljana mesto) in RSZN sta izdelala oceno razmer v zvezi s tekmo, na podlagi katere je nato 2. novembra ljubljanski IM UNZ naredil obširen načrt preventivnih in varnostnih ukrepov. Ta osem strani dolg dokument v oceni razmer sicer izrecno ne omenja besede miting, izpostavlja pa nevarnost, ki so jo predstavljali navijači gostujočega moštva, ki so bili po dotedanjih izkušnjah »možni kršitelji javnega reda in miru in drugih oblik ogrožanja varnosti«.25 Po besedah takratnega načelnika IM UNZ Ljubljana mesto, Pavla Čelika, je inšpektorat ocenil, da bi »lahko tekma pomenila neko obliko mitinga«,26 oziroma da bi navijači Crvene zvezde »utegnili izvesti vsaj pomanjšani »miting resnice«,27 saj »ni bilo izključeno, da navijači jugoslovanske prestolnice ne bi služili kot vžigalnik za miting«,28 ki bi se jim poleg precejšnjega števila navijačev iz Ljubljane utegnili pridružiti tudi drugi v Sloveniji živeči občani, ki so prihajali iz Srbije, Črne gore in Hercegovine. Po predvidevanjih organizatorja je bilo na tekmi pričakovati 20.000 gledalcev,29 med njimi do 1000 navijačev iz Beograda,30 ki bi v Ljubljano prišli z vlakom, in najmanj 500 t. i. stalnih navijačev Olimpije.

Za zagotavljanje varnosti in reda je milica pripravila konkretne ukrepe svojega delovanja pred tekmo, med njo in po njej, hkrati pa se je po pomoč obrnila tudi na sistem družbene samozaščite. Kot že nekajkrat v podobnih primerih do tedaj se je milica na skupnih sejah s svetom za telesno kulturo in svetom za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito pri predsedstvu mestne konference SZDL Ljubljana dogovorila za sodelovanje pri zagotavljanju varnosti, kar je bil tudi eden izmed ukrepov, ki jih je predvidevala Evropska konvencija o nasilju in nedostojnem obnašanju gledalcev na športnih prireditvah, zlasti na nogometnih tek-

24 Prav tam.

25 Preventivni varnostni ukrepi ob prvenstveni nogometni tekmi med moštvoma Olimpije in Crvene zvezde - načrt, UNZ Ljubljana mesto, 2. 11. 1989, str. 1.

26 Pavle Čelik: Izza barikad. Ljubljana 1992, str. 16.

27 Pavle Čelik: Prelom v naših glavah. V: Revija Varnost, 2006, št. 3, str. 13.

28 Pavle Čelik: Posebne policijske enote: pregled razvoja in delovanja policijske enote na sklic v Sloveniji (1850-2002). Ljubljana 2002, str. 79.

29 Uradna številka gledalcev na tekmi je bila 18.000, toliko je bilo na prodaj vstopnic, saj so jih 2000 umaknili zaradi varnosti. Sodeč po izjavah udeležencev na tekmi, po mnenju Cvetka, pa je bilo samo v sektorju, namenjenem green dragonsom, kjer je bilo sicer prostora za okoli 200 ljudi, vsaj 250 navijačev. To kaže na dejstvo, da so številni navijači po dogovoru lahko vstopili brez plačila vstopnic in ne nazadnje tudi zaradi goljufije, ko je tiskar, ki je tiskal vstopnice za tekmo, teh natisnil več in jih je nato sam preprodajal, saj je bila številka gledalcev verjetno zelo blizu 20.000 oziroma je bila to maksimalna kapaciteta bežigrskega stadiona.

30 Dan pred tekmo je nato milica računala na prihod (le) 500 razgrajško usmerjenih navijačev. - Delo, 10. 11. 1989, str. 9, Pripravljeno na sprejem navijačev.

mah. To konvencijo je Svet Evrope sprejel že leta 1985, po tragediji na stadionu Heysel v Bruslju istega leta, a čeprav jo je Jugoslavija ratificirala šele avgusta 1990, je bila že dve leti pred tem dana v razpravo po jugoslovanskih republikah in tako tudi podlaga pri pripravi ukrepov milice. Ta se pri tem ni osredotočila le na zagotavljanje miru in varnosti na stadionu in v njegovi okolici, temveč na širše območje Ljubljane oziroma je s spremljanjem zbiranj in odhodov navijačev v Ljubljano iz drugih krajev po Sloveniji ter z nadzorom nad cestnim in železniškim prometom v smeri proti Ljubljani varnostno pokrivala celotno Slovenijo. V Ljubljani je naloge skupaj opravljalo 340 uradnih oseb, od tega je bilo 292 miličnikov in 35 starešin. Pomoč je prišla tudi iz drugih uprav milice, in sicer je 172 miličnikov posebne enote milice (PEM) prišlo iz Kranja, Celja in Slovenj Gradca. Posebno je bilo delovanje ljubljanske PEM, ki je bila izvzeta iz klasičnega delovanja PEM in bila predvidena za pomoč pri opravljanju rednih nalog milice, s tem pa pravzaprav delovala kot redna milica, le da z višjo stopnjo aktivnosti. Enak sistem so nato v Ljubljani uporabili tudi v času preprečitve mitinga resnice, tako da je varovanje te nogometne tekme PEM, pa tudi nasploh organov za notranje zadeve predstavljalo nekakšno »generalko«.³¹

Sam dogodek je minil razmeroma mirno, brez večjih izgredov, saj je milica že zjutraj ob prihodu vlaka iz Beograda skupino okoli 150 navijačev »pospremila« na stadion, kjer so ostali pod njenim nadzorom vse do konca tekme. Enako je milica čez dan storila tudi z osebami, na katere je naletela v mestu in za katere je sumila, da bi lahko bili delije oziroma potencialno nevarni za javni red in mir. Tako je pred tekmo prišlo do vsega skupaj le treh omembe vrednih incidentov, katerih rezultat je bil 51 prijetih, ki so jih privedli v enoto milice, od teh pa so 4 pridržali do iztreznitve, 9 so jih predlagali sodniku za prekrške, 21 pa fotografirali in jim odvzeli prstne odtise.³² Zanimivo je, da je bil med prijetimi tudi Željko Ražnjatović - Arkan, vodja delij, ki ga je milica sicer poznala po imenu, ne pa tudi po videzu.

Nogometna tekma je veliko pozornosti vzbudila tudi v tiskanih medijih, predvsem pri Delu in Dnevniku ter športnem dnevniku Sportske novosti, ki so že nekaj dni pred tekmo o njej poročali skoraj vsak dan, medtem ko je beograjski dnevnik Politika obširneje o njej pisal šele na dan dogodka. Po tekmi je novinarsko pisanje o tekmi hitro ponehalo, kar pa ni nenavadno glede na to, da se v Ljubljani, razen nekoliko nepričakovane zmage Olimpije, ni zgodilo nič pretresljivega. Je pa zato zanimivejša primerjava časopisnih člankov navedenih dnevnikov, predvsem primerjava med Politiko in slovenskima oziroma hrvaškima dnevnikom, ter poročanje slednjih o nešportnih vidikih tekme pred njo in po njej.

Delo, Dnevnik in Sportske novosti so v dneh pred tekmo večino prostora v svojih člankih namenjali sami tekmi s športnega vidika in pa raznim občutnim zadevam, kot so podatki o začetku prodaje in številu prodanih vstopnic, o organizaciji dogodka ipd. O morebitnih politično motiviranih neredih navijačev ali izvedbi mitinga časopisi, če izvzamemo Delov intervju s Pavletom Čelikom,³³ ki je podal nekaj splošnih informacij o navijačih in varovanju tekme, niso posvečali

³¹ Ob 10. obletnici akcije Sever. V: Varnost, Posebna številka, 1999, str. 26.

³² Čelik, Policija, demonstracije, oblast, str. 161.

³³ Delo, 10. 11. 1989, str. 9, Pripravljene na sprejem navijačev.

posebne pozornosti. To pa ne pomeni, da se o tem v javnosti ni šušljalo. Temu pritrjuje tudi opazka v omenjenem intervju, ki omenja »govorice o neredih, ki naj bi jih povzročali športno in drugače razgreti navijači«,³⁴ in govor direktorja Olimpije Iztoka Kraševca na novinarski konferenci pred tekmo, v katerem je zatrdil, da ne želijo nikakršnih mitingov ene ali druge strani in podpore s tribun kateri koli dnevni politiki.³⁵ Te besede so objavile le Sportske novosti, kljub temu da sta prispevek z novinarske konference pripravila tudi oba slovenska dnevnik.

Da so v javnosti pred tekmo resnično krožili resni pomisleki, da bi lahko prišlo tudi do mitinga, so jasneje pokazali članki omenjenih dnevnikov in še posebej tednika Mladina v dneh po tekmi. Čeprav so časniki o njej pisali le kratek čas, so ji namenili veliko pozornosti, tudi konkretnemu navijaškemu in drugemu »nešportnemu« dogajanju. Z izjemo Dnevnika so vsi ostali časopisi poročali o špekulacijah, da bo tekma »uvod v »pravi« miting v Ljubljani«,³⁶ in o strahu, da bo »bežigrajski stadion poligon eskalacijam napetih mednacionalnih odnosov«,³⁷ ali da bi Zvezdini navijači poskusili »Ljubljančanom preveč nazorno pokazati, kako se je pri njih v Srbiji dogajalo ljudstvo«. ³⁸ Časopisi so si bili enotni, da sta dobra organizacija in delovanje vseh, ki so skrbeli za varnost, še posebej pa milice, preprečila te neželene dogodke. Podrobneje so opisali vse incidente, ki so se zgodili tistega dne, in pri tem izpostavili prihod hrvaških navijačev iz Zagreba, Reke in Splita, ki so bili glavni nosilci predvsem verbalnih spopadov z navijači Zvezde pred začetkom tekme. Kljub vsemu so ocenili, da je navijanje med samo tekmo potekalo v »dokaj sprejemljivih okvirjih športnega spodbujanja«³⁹ in da »političnih parol med njo domala ni bilo«. ⁴⁰

Na drugi strani se je vprašanju mitinga beograjska Politika izognila in več pozornosti pred dogodkom in po njem posvetila informacijam o rekordnemu zasluzku in obisku na bežigrajskem stadionu. Že pred srečanjem moštev je dnevnik poročal o obljubah domačinov, da »bodo igralci najuglednejšega jugoslovanskega kluba doživeli spektakularen sprejem«, ⁴¹ in to ponovil tudi po njem, ko naj bi Ljubljančani »zelo lepo sprejeli Rdečo zvezdo«, ⁴² društvo navijačev Olimpije pa naj bi kapetanu beograjskega moštva celo poklonilo nagrado za uspehe, ki jih dosega njegov klub, pri čemer je to »izzvalo simpatije stadiona za Bežigradom«. ⁴³ Glede na to, da je bilo po mnenju udeležencev derbija ozračje vse prej kot gostoljubno, čeprav tudi ne pretirano sovražno, trditve Politike sprožajo dvom in neho-te kažejo na podobnost s poročanjem o načrtovanem mitingu resnice v Ljubljani ter trditvami udeležencev mitingov, da jih v Sloveniji ljudje pričakujejo z odprtimi rokami. O navijaških incidentih Politika ni poročala, pohvalila pa je varnost in označila obnašanje navijačev obeh klubov za »korektno«. ⁴⁴

³⁴ Prav tam.

³⁵ Sportske novosti, 10. 11. 1989, str. 2, Zvezda ne dovodi navijače.

³⁶ Delo, 13. 11. 1989, str. 1, Za Bežigradom ni počilo.

³⁷ Sportske novosti, 14. 11. 1989, str. 4, Šoškič razmišlja o Dinamu.

³⁸ Delo, 13. 11. 1989, str. 2, »Delije« se niso mogli igrati.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Dnevnik, 13. 11. 1989, str. 16, Kronologija pesmi o Delijah.

⁴¹ Politika, 11. 11. 1989, str. 21, Na pobeđu protiv evropskog velikana.

⁴² Politika, 12. 11. 1989, str. 16, Pravično u Ljubljani.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Politika, 13. 11. 1989, str. 17, Zvezda nije umela da pobeđi.

Čeprav dnevnik za razliko od slovenskega tiska ni poročal o kakršnih koli drugih zunajšportnih dejavnikih, ki bi se lahko odvijali ob srečanju, se ni mogel izogniti dvema dnevnopolitičnima opazkama. Prva je zadevala »političnega ekshibicionista«, kot so ga imenovali, Janeza Janšo, kateremu naj ne bi dovolili, da na stadionu uprizori svojo igro, in čigar popularnost je nizka tudi v Sloveniji. Druga opazka pa je letela na uradnega napovedovalca na stadionu, ki je ob koncu tekme gostujoče navijače nagovoril v srbohrvaščini, ob kar se je novinar pikro obregnil z besedami »v kolikor to v teh časih kaj pomeni«.45

Aleš Šafarič

FROM A FOOTBALL GAME TO THE »RALLY OF TRUTH«

S u m m a r y

Throughout the 1980s, after the death of its leader Josip Broz - Tito, Yugoslavia was gradually engulfed in a crisis, deepening in every aspect. Initially the main focal points of the crisis were especially the sinking economy and unrest in Kosovo, and in the second half of the decade also the new Slovenian-Serbian conflict, which intensified with the rise of new people to the head of the republican Leagues of Communists and the victory of the Greater Serbia orientation under the leadership of Slobodan Milošević. The conflict - a consequence of two different developmental models and outlooks on the future system of Yugoslavia - kept deepening through severe disputes between Serbia or the federation (namely, their views were mostly compatible) and Slovenia, which drove the »opponents« further and further apart, ultimately leading to the dissolution of the state and the attainment of the Slovenian independence.

One of these disputes involved the action »North«, implemented by the Slovenian authorities in 1989 with the aim of preventing the realisation of the Serbian Rally of »Truth« in Slovenia. In this way the Slovenian authorities translated their words into action, clearly showing the Serbian and federal authorities how far they were willing to go in order to protect their decisions and opinions. The rallies or anti-bureaucratic revolutions were mass gatherings and a successful propaganda machine of Milošević's policy. Since 1988, when they were organised for the first time, Milošević had used them to bring down the political leaderships in the autonomous provinces and Monte Negro. In Slovenia the Rally loomed on the horizon already in March 1989. Even though it did not take place at the time, the threat remained and increased severely towards the end of the year, when its realisation was once again announced for 1 December.

In this tense atmosphere, on 11 November, less than three weeks before the impending Rally, the championship game of the Yugoslav premiere football league was about to take place between Olimpija from Ljubljana and Crvena zvezda from Belgrade. The game, in itself a »high-risk match« because of the supporters, especially those from Belgrade, concerned the republican and security authorities due to the socio-political situation at the time. In this game they recognised the potential danger that it could be used as an incendiary for the politically motivated mass manifestations, unrelated to sports, which could escalate into an unrest that would in turn represent the incentive for the intervention of the federal authorities. Namely, this occasion meant that at a certain moment a crowd of 20.000 more or less fervent fans of opposite camps would gather in a single place, and both of these camps contained smaller but far more aggressive groups of supporters. These may have mostly planned for a »football showdown« rather than politically motivated goals, but under certain circumstances this could definitely encourage the violence of everybody else at the stadium as well as those who followed the game elsewhere or those who simply looked for a reason to go to the streets. The latter fear, which ultimately did not come true due to the decisive measures taken by the authorities and the militia, was strong in the Slovenian society as a whole, not only in the internal affairs bodies, as the articles in the contemporary Slovenian newspapers amply demonstrate.

45 Prav tam.

Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones
Inštitut za novejšo zgodovino
335 strani
Cena 23,00 EUR